

Vrije school Waldorf aan de Werf in Amsterdam-Noord. Kunstzinnige vorming speelt op vrije scholen net zo'n belangrijke rol als taal- en rekenonderwijs. Beeld Maartje Geels

Interview Vrije scholen

De vrije school groeide uit tot de droom van de bakfietsouder, maar wil nu een breder publiek

De vrije school is principieel een school die zich openstelt voor de samenleving. Toch is het in honderd jaar nauwelijks gelukt om een breed publiek te trekken. Dat moet echt anders, vindt de Vereniging van vrijescholen.

Laura van Baars en Judith Harmsen 5 december 2022

Spinnenwebben van kastanjes en wol, vilten pompoenen en geknutselde Sinterklaasjes tegen een achtergrond van kleurrijk vloeipapier. Het is volop herfst in de kleuterklas van Waldorf aan de Werf, de ‘interculturele vrije school’ in Amsterdam-Noord. Het is een sfeer uit de boeken van Anton Pieck of Elsa Beskow, zo typerend voor de vrije school door de decennia heen. Maar zo Europees als de klas nu oogt, zo Indiaas of Arabisch is het hier op andere feestdagen: het Divali-lichtjesfeest of de Ramadan krijgen op deze vrije school dezelfde aandacht als de christelijke feestdagen. “Wij hebben ons curriculum aangepast aan de leerlingen”, zegt directeur Jamilah Blom.

“Rudolf Steiner, de grondlegger van de vrije school, zei al bij het stichten van zijn eerste school in Stuttgart voor de kinderen van fabrieksarbeiders: wij gaan mee met de tijd en staan open naar de samenleving”, zegt Gijs van Lennep, die een lange staat van dienst heeft in het vrijeschoolonderwijs. Hij is nu rector op de Stichtse Vrije School in Zeist. “Steiner zei: je weet nooit hoe het onderwijs er over vijf jaar uitziet.”

Maar met het honderdjarig bestaan van de Nederlandse vrije school in aantocht, in 2023, is Waldorf aan de Werf nog steeds een unicum binnen de denominatie. De school is een van de zeer weinige vrije scholen die zich actief richten op de verschillende culturen in de buurt, en zowel in de training van het lerarenteam als in het curriculum werk maakt van diversiteit. Op de meeste andere vrije scholen zijn maar weinig kinderen met een migratie-achtergrond te vinden. Een afspiegeling van de samenleving is de vrijeschoolpopulatie niet.

De Vereniging van vrijescholen, maar ook veel schoolbestuurders, leraren en onderwijskundigen vinden dat het roer om moet in het onderwijstype dat ontstond uit de antroposofie. “Als we niet veranderen, worden we een fossiel”, zegt Van Lennep. “De Nederlandse samenleving is sinds de stichting van de eerste vrije school in Den Haag zo veranderd; het onderwijs moet meebewegen.” Omdat het nooit Steiners bedoeling zou zijn geweest dat zijn scholen alleen voor de elite zouden zijn, wil de vereniging een zo breed mogelijke groep bereiken.

Geen geitenwollensokken-imago meer

Of ouders met affiniteit voor het vrijeschoolonderwijs dezelfde wens hebben, is de vraag. Het schooltype is in de huidige vorm groeiend en bloeiend: voortdurend worden nieuwe vrije of Waldorfscholen gesticht. Inmiddels volgen ruim 31.000 leerlingen op 97 basis- en 27 middelbare scholen les. Had de vrije school in de jaren zeventig en tachtig nog last van een “geitenwollensokken-imago”, aldus Van Lennep, inmiddels is de vrije school uitgegroeid tot de droom van menige hoogopgeleide bakfietsouder.

Met de nadrukkelijke aandacht voor hart, hoofd en handen zou het onderwijs tegenwicht bieden aan de prestatie maatschappij. Timmerwerk, bewegingslessen en kunstzinnige vorming spelen net zo'n belangrijke rol als taal- en rekenonderwijs. Bovendien heeft de school sterke pedagogische ideeën over de levensfasen van kinderen en welke lessen hierbij passen: van sprookjes bij de kleuters tot Noorse legenden en Griekse mythes en Bijbelverhalen bij de hogere klassen. Er is veel aandacht voor de seizoenen, die gevierd worden met jaarfeesten. En dat alles in een leeromgeving waarover goed is nagedacht: van het houten speelgoed en de kussens in de kring tot de ronde hoeken van tekenpapier, maar ook letters en deurlijsten om het denken van kinderen niet in te kaderen.

Vanaf links: rector Gijs van Lennep van de Stichtse Vrije School in Zeist, voorzitter Laurens Knoop van de Vereniging van vrijescholen en directeur Jamilah Blom van Amsterdamse vrije school Waldorf aan de Werf. Beeld Maartje Geels

Het succes van de formule wordt door andere scholen gebruikt om zich te onderscheiden: de Renaissancescholen van Forum voor Democratie zeggen 'klassiek vrijeschoolonderwijs' te bieden. De Vereniging van vrijescholen voelde zich hierop gedwongen afstand te nemen van de Renaissancescholen. "Wij zijn op geen enkele wijze betrokken bij de oprichting van de Renaissancescholen, de ontwikkeling van hun curriculum, en hun ambitie om scholen te bevrijden van genderideologie", zegt voorzitter Laurens Knoop. "Vrije scholen staan juist voor een open, diverse samenleving, waarin mensen solidair zijn met elkaar en zorgzaam omgaan met de aarde. Gelijkwaardigheid is een kernwaarde van ons onderwijs." Wat vrijescholen soms achtervolgt is dat in hun lesmateriaal iets zou doorklinken van de uitspraken die Steiner over rassen heeft gedaan. Maar dat misverstand is volgens Knoop al lang geleden de wereld uit geholpen. "Er is hier door een externe overheidscommissie in de jaren negentig onderzoek naar gedaan. Die heeft vastgesteld dat hier geen sprake van was. Wij hebben onze materialen minutieus

onder de loep genomen om er zeker van te zijn dat het juist de boodschap van gelijkheid en medemenselijkheid van Steiner is die wij op de leerlingen overdragen.”

Wat staat diversiteit in het vrijeschoolonderwijs dan in de weg? “De school heeft misschien nog steeds het imago van een gesloten gemeenschap van progressieve ouders met een bepaalde levensstijl”, zegt Van Lennep. Van oudsher staan ouders er bovengemiddeld vaak kritisch tegenover vaccinatie, iets wat de school de afgelopen jaren natuurlijk ook niet onberoerd liet.

Ongenuanceerde kritiek op coronamaatregelen

Op zijn middelbare vrije school in Zeist merkte Van Lennep ook dat corona die discussies over gezondheid op scherp zette. Een enkele docent liet zich op sociale media ongenueerd kritisch uit over coronamaatregelen en vaccinaties. “Ik werd daar door oud-leerlingen ook wel op gewezen. Had ik gezien wat ze deelden? Daar voerden we dan gesprekken over. Je mag vinden wat je vindt, maar je bent natuurlijk ook het visitekaartje van de school.”

Soms doen zich ook discussies voor waarvan je je als vrije school moet afvragen of die niet te normatief zijn, vindt Knoop. Hij herinnert zich bijvoorbeeld een kwestie van een fluorescerend truitje dat een kind naar school droeg: zowel de kleur als het materiaal vloekt met de warme aardkleuren en natuurlijke stoffen waar ze op de vrije school zo van houden. “Maar als je inclusief wilt zijn, moet je je leerlingen niet gaan vertellen wat ze mogen dragen.”

Werkstuk in vrije school Waldorf aan de Werf. Beeld Maartje Geels

Er zijn eerder pogingen gedaan om de vrije school te diversificeren. “In de jaren negentig is geprobeerd een inclusieve school te stichten in Amsterdam-Oost”, vertelt Van Lennep. “Ook destijds was dat een gemengde buurt. Maar wat er gebeurde, is dat er hoogopgeleide ouders uit welgestelde wijken naar de school kwamen gefietst en de buurtkinderen wegbleven. De school bestaat inmiddels niet meer.”

Het is misschien de naam die ouders met een migratie-achtergrond afschrikt, denkt Knoop. “‘Vrije school’ wekt de indruk dat kinderen vrij zijn om maar te doen wat ze willen tijdens de lessen, terwijl de naam destijds betekende: vrij van overheidsbemoeienis. Dat geldt inmiddels niet meer; we staan gewoon onder toezicht van de onderwijsinspectie. Maar veel ouders, zeker met een niet-Nederlandse achtergrond, spreekt dat ‘vrij’ niet zo aan, omdat ze het niet kennen. Ze komen vaak uit traditionele onderwijsculturen en denken dat er op de vrije school niet genoeg aandacht is voor rekenen en taal.”

Cognitief brein stimuleren door creativiteit

De naam ‘Waldorf’, waarmee antroposofisch onderwijs in het buitenland meestal wordt aangeduid, zou misschien wat meer enthousiasme wekken bij een diverse groep ouders, vermoedt de Vereniging. Hier heeft Waldorf aan de Werf al voor gekozen. De school bestaat sinds 2020 en heeft op dit moment iets meer dan 120 leerlingen uit achttien culturen tot en met groep 5. Blom: “Wij leggen extra vaak uit dat wij geloven dat je door jezelf creatief te ontwikkelen je het cognitieve brein beter stimuleert.”

Detail in vrije school Waldorf aan de Werf. Beeld Maartje Geels

Zulke gesprekken hebben de oprichters van Waldorf aan de Werf ook gevoerd in moskeeën en buurthuizen. Ze flyerden op de markt om ouders bekend te maken met de Waldorfschool. De school zit nu in een slooppand en zal nog twee keer moeten verhuizen voor er over enkele jaren pas een definitief pand in Amsterdam-Noord komt. Ondertussen wil de school een echte buurtschool blijven.

Daarvoor wordt geschaafd aan het curriculum met de zo belangrijke verhalen en legendes: die komen hier uit alle werelddelen. Maar alleen de jaarfeesten en lesmethoden cultureel diverser maken zou volgens Blom niet voldoende zijn om een inclusieve vrije school te worden. Het divers samengestelde team is ook getraind in de omgang met elkaar. Zij moeten hun eigen identiteit en persoonlijke waarden definiëren zodra ze op de school komen werken. “Pas als je als leerkracht je eigen identiteiten omarmt, creëer je ruimte voor het kind om dat ook te doen”, vindt Blom. “Leerkrachten moeten altijd bewust bezig zijn met het definiëren van wat diversiteit voor hen is. Dit is een *never-ending job*. Anders vergeet men er alert op te zijn.”

Waldorf aan de Werf is een van de weinige vrije scholen die zich nadrukkelijk intercultureel noemt. “Maar wij zijn lang niet de enige vrije school die op een inclusieve manier naar onze methoden kijkt”, zegt Blom. “Ook in Rotterdam, Enschede en Eindhoven slagen ze erin cultureel diverser te zijn of zich actief te richten op wereldburgerschap.”

Op andere plekken is diversiteit nog toekomstmuziek. Op de Stichtse Vrije School in Zeist waar Van Lennep werkt, komt de middelbare school vanwege de grote populariteit helemaal niet toe aan opzettelijk werven onder kinderen die het onderwijstype niet kennen. “We geven voorrang aan basisscholieren die vrijeschoolonderwijs gehad hebben, en krijgen daarbovenop nog veel aanmeldingen van andere kinderen uit de regio. We moeten soms leerlingen uitloten”, vertelt hij. “De aanwas van een nieuw type leerling begint dus echt op de basisscholen.”

Stilstaan bij ontdekkingsreizigers

Wel kan het curriculum al meer met de tijd meegaan. In de brugklas wordt op de vrije school tijdens geschiedenislessen traditioneel stilgestaan bij de ontdekkingsreizigers. Verhalen over het bevaren van de wereldzeeën passen bij de nieuwe levensfase van de kersverse middelbare scholieren. Van Lennep: “Aandacht voor die geschiedenis is er nog steeds. Vanuit Europees perspectief was het natuurlijk zo dat mensen op ontdekkingsreis gingen. Maar we vertellen er ook andere verhalen bij. Het gaat erom dat je context biedt. Hoe was het voor mensen uit andere werelddelen die de Europeanen zagen komen? We gaan natuurlijk niet Columbus als een soort held vereren.”

Muur van klaslokaal in vrije school Waldorf aan de Werf.Beeld Maartje Geels

De culturele diversiteit mag op veel vrije scholen dan achterblijven, seksuele diversiteit is vaak juist iets vanzelfsprekends. “We hebben verschillende leerlingen die trans zijn en momenteel in transitie zijn”, zegt Van Lennep. “Dat gaat heel goed.” De vrije scholen zijn in die zin heel anders dan de Renaissancescholen, die stellen scholen te willen ‘bevrijden van genderideologie’. Op de Stichtse Vrije School delen ze nu de rollen in voor het kerstspel dat docenten opvoeren. Van Lennep: “Misschien vragen we onze conciërge, een man met een baard, dit jaar wel voor de rol van Maria”.

Of het gaat helpen om leerlingen uit nieuwe groepen aan te spreken voor de vrije school te kiezen? Knoop hoopt erop: “We voeren hier ook gesprekken over met montessori-, dalton- en jenaplanscholen. Het blijft voor deze vernieuwingsscholen, die allemaal zo’n honderd jaar geleden ontstonden, een grote zoektocht om je te blijven aanpassen aan de veranderende samenleving. Maar we zijn er allemaal van overtuigd dat het moet.”